

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

ODINA MUHAMMAD XORAZMIY ASARLARIDA MA'NAVİY-AXLOQIY TARBIYA KONSEPSIYASI

Xudoyqulova Nargiz Abdullayevna

Urganch davlat tibbiyot instituti, kafedra mudiri, dotsent (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada XVIII asr Xorazm tasavvufiy-falsafiy tafakkurining yirik namoyandasi Odina Muhammad Xorazmiyning ilmiy-ma'naviy merosi tahlil qilinadi. Mutafakkirning tasavvufiy qarashlari, inson kamoloti, ruhiy poklanish va ma'naviy yetuklik haqidagi g'oyalari Jaloliddin Rumi "Masnaviyi ma'naviy" asariga yozgan sharhlari asosida falsafiy jihatdan tadqiq etiladi. Shuningdek, allomaning tasavvuf ta'limotiga qo'shgan hissasi, uning qarashlarining bugungi ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari Odina Muhammad Xorazmiy merosini tasavvuf falsafasi va milliy ma'naviy qadriyatlar kontekstida chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Odina Muhammad Xorazmiy, tasavvuf, falsafa, Jaloliddin Rumi, Masnaviyi ma'naviy, komil inson, ma'naviy kamolot, sharhnavislik.

КОНЦЕПЦИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОДИНЫ МУХАММАДА ХОРАЗМИ

Худойкулова Наргиз Абдуллаевна

Ургенчский государственный медицинский институт, заведующая кафедрой, доцент (PhD)

Аннотация

В данной статье анализируется научно-духовное наследие Одины Мухаммада Хорезми — одного из видных представителей суфийско-философской мысли Хорезма XVIII века. Исследуются суфийские воззрения мыслителя, его идеи о совершенствовании человека, духовном очищении и нравственном развитии на основе комментариев к произведению Джалалиддина Руми «Маснави». Особое внимание уделяется вкладу ученого в развитие суфийской традиции, а также значению его философских взглядов для современного духовно-нравственного воспитания. Результаты исследования способствуют более глубокому осмыслению наследия Одины Мухаммада Хорезми в контексте суфийской философии и национальных духовных ценностей.

Ключевые слова: Одина Мухаммад Хорезми, суфизм, философия, Джалалиддин Руми, «Маснави», совершенный человек, духовное совершенствование, востоковедения.

THE CONCEPT OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN THE WORKS OF ODINA MUHAMMAD KHOREZMI

Xudoyqulova Nargiz Abdullayevna

Urgench State Medical Institute, Head of Department, Associate Professor (PhD)

Abstract

This article examines the scholarly and spiritual heritage of Odina Muhammad Khorezmi, one of the prominent representatives of the eighteenth-century Sufi-philosophical tradition of Khorezm. The study analyzes the thinker's Sufi views, including his ideas on human perfection, spiritual purification, and moral development, based on his commentaries on Jalal al-Din Rumi's Masnavi. Particular attention is given to his contribution to Sufi thought and the contemporary significance of his philosophical ideas in spiritual and moral education. The findings provide a deeper understanding of Odina Muhammad Khorezmi's intellectual legacy within the framework of Sufi philosophy and national spiritual values.

Keywords: Odina Muhammad Khorezmi, Sufism, philosophy, Jalal al-Din Rumi, Masnavi, perfect human being, spiritual perfection, oriental studies.

Mamlakatimizda yangi davr boshlandi, bu hozirda amalga oshirilayotgan islohotlar, takomillashtirish va innovatsiyalar bilan tasdiqlanadi. Prezident Sh. Mirziyoyev tomonidan Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasida bayon etilgan konsepsiyalar va vazifalar ulkan maqsadlarga erishish uchun juda muhimdir. Prezidentimizning so'zlariga ko'ra: "Yangi O'zbekistonni barpo etish shunchaki istak yoki subyektiv hodisa emas, balki tarixiy asoslarga asoslangan, millatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy sharoitlar bilan taqozo etilgan, xalqimizning

doimiy intilishlariga mos keladigan va ularning milliy manfaatlarini to'liq qondiradigan obyektiv imperativdir" [1: 4–5-b.]. Biz islohotlarimizning asosiy katalizatorlari bo'lgan jamiyatimiz a'zolarining bilimlari, salohiyati, kuchi va imkoniyatlaridan, shuningdek, jamoaviy qat'iyatimiz va g'ayratimizdan foydalanishimiz kerak. Shundagina millatimiz fuqarolarimiz tasavvur qilgan, kuchli salohiyat, hurmatli obro' va global maydonda e'tibor, shuningdek, barcha jabhalarda farovonlik bilan ajralib turadigan davlatga aylanadi.

Ajdodlarimizning ma'naviy merosini tiklash va uni yoshlar ta'limida qo'llash ularning ma'naviy va ta'limiy rivojlanishini kuchaytirish uchun juda muhimdir. O'zbek tilining izohli lug'atida "millat" so'zi umumiy tilda so'zlashadigan, ma'lum bir hududda yashovchi va yagona madaniyat hamda etika bilan o'rtoqlashadigan shaxslarning tarixan shakllangan, yaxlit to'plami sifatida ta'riflanadi. Millat va davlatning kelajagi bugungi yoshlarga beriladigan ta'lim va tarbiyaga bog'liq. Shu bilan birga, xalqimizning ma'naviy va ma'rifiy sohasining muhim maqsadi insoniyat sivilizatsiyasiga mislsiz hissa qo'shgan ulug' Sharq olimi Odina Muhammad Xorazmiyning ilmiy merosidan falsafiy tushunchalarni o'zida mujassam etishdir. Uning merosi butun dunyoda keng o'rganilmoqda va xalqimiz olimlari ham Odina Muhammad Xorazmiy asarlarini tahlil qilish va tadqiq etishga katta hissa qo'shmoqdalar.

Yetuk avlodning milliy mustaqillik, jamiyat farovonligi va davlat rivojlanishiga qo'shgan hissasi juda muhim. Bugungi kunda notinchlik va turli iqtisodiy, siyosiy hamda ekologik muammolar bilan ajralib turadigan dunyoda Odina Muhammad Xorazmiyning millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, yaxshi qo'shnichilik va yoshlar o'rtasida o'zaro hurmat kabi insoniy fazilatlarni rivojlantirishdagi falsafiy qarashlarining ahamiyati beqiyosdir. Binobarin, yetuk shaxs quyidagi ikkita xususiyatga ega deb aytiladi: birinchidan, jismoniy salomatlikka ega bo'lish; ikkinchidan, aqliy yetuklik, o'ychanlik va namunali odob-axloq qoidalarini namoyon etish. Bundan tashqari, yetuk shaxsning o'ziga xos xususiyati millat tinchligi va taraqqiyoti uchun barcha foydali xususiyatlardan foydalanish qobiliyatidir; bu ko'p qirrali xususiyat tengdoshlariga o'rnak bo'ladigan shaxslar uchun ideal xususiyatni namoyon etadi. Binobarin, akademiklarimizning ma'naviy merosidan eng samarali ta'lim vositasi sifatida oqilona foydalanish juda muhimdir.

Odina Muhammad Xorazmiy ta'limotining asosiy tamoyillari sifatida ma'naviy poklanish — insonning nafsiy illatlardan xalos bo'lishi, ilohiy muhabbat — Allohga muhabbat orqali insonni yaxshilik va bag'rikenglikka undash, komil inson konsepsiyasi — ma'naviy barkamollikka erishgan shaxs jamiyat barqarorligining kafolati, olam va inson birligi — insoniyatning yagona ma'naviy ildizlari borligini e'tirof etish yotadi.

Bugungi kunda jahon miqyosida tobora ortib borayotgan johillik, zo'ravonlik, diniy murosasizlik, ekstremizm, etnik mojarolar va mintaqaviy nizolar aholini ajratib tursa, ilm-fan, ma'rifat, axloq, odob-axloq va insoniylik ularni birlashtiradi. Shaxsning ichki dunyosi, axloqiy va estetik madaniyati, ongi va bilimni rivojlantirish hamda takomillashtirish har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda hal qiluvchi omillar hisoblanadi.

Falsafiy merosning millatlar bo'ylab ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ta'lim sohalarida yuqori natijalarga erishishda, jamiyat a'zolarining ma'naviy va ta'limiy rivojlanishini kuchaytirishda, xalqimiz ongi va madaniyatida millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik tushunchalarini shakllantirishdagi ahamiyati mislsizdir. Hozirgi kunda globallashuv jarayoni butun dunyoda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda va bu millatlar o'rtasida tinchlikni targ'ib qilishni eng dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Globallashuv ta'siri tufayli milliy o'ziga xoslikni anglash jarayoni har qachongidan ham tezroq rivojlanmoqda. O'z davlatlaridan uzoqda yashovchi millatlar va xalqlar vakillari zamonaviy ommaviy axborot vositalari orqali o'z vatandoshlari haqidagi muhim ma'lumotlarga, jumladan, ularning turmush tarzi, rivojlanish holati va muammolariga tezkorlik bilan kirishlari mumkin. Zamonaviy ommaviy axborot vositalarida "buzilgan" vatandoshlar va oson obro'ga ega bo'lishga intilayotgan "millatchi" shovinistlarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha chaqiriqlarning tarqalishi ko'p millatli davlatlarda millatlararo munosabatlarning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Alloma asarlarini tarjima qilib, bugungi kun yoshlarini tarbiyalashda qo'llanilsa, maqsadga muvofiq ish bo'lar edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Globallashuv davrida turli mafkuraviy oqimlar yoshlarning ongi va qalbiga ta'sir qilmoqda. Xorazmiyning tasavvufiy ta'limoti bu jarayonda quyidagi jihatlari bilan xavfsizlik falsafasi sifatida xizmat qiladi: ekstremizm va zo'ravonlikka qarshi mafkuraviy immunitet — Odina Muhammad Xorazmiy ta'limotida insonni nafratga emas, muhabbat va sabrga da'vat etish markaziy o'rinda turadi; ichki xavfsizlik — nafsni yengish orqali ruhiy muvozanat va xotirjamlikni ta'minlash. Bu jamiyat barqarorligining ichki

poydevori hisoblanadi; ma'naviy qadriyatlar orqali xavfsizlik — milliy va diniy qadriyatlarni tiklash yoshlarni begona g'oyalardan himoya qilishning eng ishonchli manbasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 8-moddasida: "O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, millatidan qat'i nazar, O'zbekiston xalqidir", deb ta'kidlangan [2: 7-b.]. O'zbekistonda tug'ilgan, uning hududida yashayotgan va faoliyat yuritayotgan barcha shaxslar, millati yoki diniy e'tiqodidan qat'i nazar, respublikamizda teng fuqarolik huquqiga ega. O'zbekiston fuqarolari, ajdodlari, millati, ijtimoiy kelib chiqishi yoki boshqa omillardan qat'i nazar, O'zbekiston xalqini tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tili ekanligi belgilangan.

Jamiyat barqarorligini ta'minlashda Odina Muhammad Xorazmiy ta'limotining falsafiy ahamiyati ijtimoiy barqarorlik, ma'naviy barqarorlik va millatlararo hamjihatlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy barqarorlik — Odina Muhammad Xorazmiy targ'ib etgan sabr, shukr, tavakkul va rizo kabi maqomlar jamiyatda bag'rikenglik, mehr-oqibat va totuvlikni mustahkamlaydi;

Ma'naviy barqarorlik — komil inson tarbiyasi orqali jamiyatda sog'lom muhit shakllanadi, sog'lom jamiyat barpo etiladi;

Millatlararo hamjihatlik — Odina Muhammad Xorazmiy ta'limotidagi muhabbat va insonparvarlik g'oyalari turli millat va din vakillari o'rtasida tinch-totuv hayotni qo'llab-quvvatlaydi.

Globalashuv sharoitida Odina Muhammad Xorazmiy qarashlari va ta'limotlari ta'limiy hamda tarbiyaviy jarayonlarda qo'llanilsa:

- axborot xurujlariga qarshi ma'naviy immunitetni kuchaytiradi, axborotdan to'g'ri foydalanish madaniyatini shakllantiradi;
- diniy radikalizm va mafkura poligonlariga qarshi barqarorlikni mustahkamlaydi;
- yoshlarning ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni oshiradi.

Falsafiy jihatdan qaraganda, Odina Muhammad Xorazmiy ta'limoti insoniyatni "o'zini tanish orqali Yaratuvchini tanish"ga undaydi — bu esa ichki va tashqi barqarorlikning poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Dunyoning turli burchaklarida davom etayotgan milliy nizolar bu fikrning dolzarbligini tasdiqlaydi. Hurmatli o'zbek shoiri va faylasufi Alisher Navoiy xalqlarni birlashishga chaqirgan va quyidagi misralarni yaratgan:

*Olam ahli bilingkim, ish ermas dushmanlig',
Yor o'ling bir-biringizgakim, erur yorlig' ish. [3: 89-b.]*

MUHOKAMA.

Odina Muhammad Xorazmiy o'z asarlarida komillik tariqatining asosini tashkil etuvchi turli tamoyillarni yoritib beradi. Ular orasida quyidagilar bor:

1. **Ehtirosli sevgi va sadoqat.** Haqiqatga eng yaqin va samarali yo'l — bu oshiqlarning zavq, mehr va g'ayrat kabi ulkan tuyg'ulari ularning jismoniy kuchi va energiyasini kamaytiradigan yo'lidir. Bu holatda jozibasi qalb va ruhni o'ziga tortadigan Haqiqat yo'li Allohning yuksak Arshiga chorlaydi.

2. **Yashirinlik, tafakkur va eslash.** Odina Muhammad Xorazmiy o'z ta'limotlarida sevgi, minnatdorchilik (o'zidan voz kechish) va o'zini unutish orqali Haqiqatga intilishni qo'llab-quvvatlaydi, dunyoviy tashvishlar va g'amlardan, faqat Allohdan tashqari, ajralish zarurligini ta'kidlaydi. U zikr va sukutga sadoqatni, shuningdek, turli xil qattiqqo'llik va qiyinchiliklar orasida sabr-toqat va bag'rikenglikni rivojlantirishni, shu bilan birga shahvoniy istaklarga qarshi turishni rag'batlantiradi.

3. **Islom shariati tamoyillariga qat'iy rioya qilish.** Odina Muhammad Xorazmiy ta'limoti Alloh taoloning roziligiga erishishga qaratilgan diniy ta'limot bo'lib, diniy marosimlar, ibodatlar va shariat (farz) qoidalariga rioya qilishga alohida e'tibor qaratadi. U hech qanday holatda Allohga xizmat qilishda zimmasiga olgan majburiyat va mas'uliyatdan chetga chiqishni maqbul deb hisoblamaydi. Bu qarashlar Naqshbandiya tariqati tamoyillariga mos keladi. Tasavvuf tarixi davomida Qodiriya va Naqshbandiya tariqatlari, jumladan, Kubraviya tariqati bilan ham uyg'unlik kasb etadi.

Odina Muhammad Xorazmiy ta'limoti Alloh tomonidan yaratilgan insonlarga hurmat va xizmat qilishni ta'kidlaydi. U Haqiqatga erishish uchun zikr qilish, yolg'izlik, dunyoviy ishlardan uzoqlashish va oxirat haqida o'ylashning ahamiyatini ta'kidlasa-da, uning yondashuvi dunyodan voz kechishga asoslangan emas; aksincha, u ilohiy tushunchaning muhim elementlarini, jumladan, mehr-shafqat, sevgi va boshqalarga xizmat qilishni ta'kidlaydi. Qodiriya tariqatida jamiyatga xizmat qilish ushbu tariqatning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Natijada, inson Haqiqatga intilib, uni anglab yetgan sari, uning

boshqalarga bo'lgan mehri kuchayadi. Boshqalarga xizmat qilish orqali u Ilohiylikning roziligiga erishadi [4: 21–22-b.].

NATIJALAR.

Afsuski, iqtisodiy farovonlik ustuvor bo'lgan zamonaviy iste'molchilik ruhi inson ehtiyoj va istaklarini ortiqcha ravishda rag'batlantiradi, haddan oshishga moyillikni kuchaytiradi. Bu esa, o'z navbatida, inson huquqlari, shuningdek, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda ijtimoiy jamoalar manfaatlarining jiddiy buzilishiga olib kelmoqda. Iste'molchilik mafkurasiga bo'lgan ishtiyoq ruhni bo'g'ib qo'ydi va uni susaytirdi, aql va tafakkur esa shaxsiy ishtaha va yomon niyatlar, jumladan, takabburlik va mag'rurlik soyasida qoldi. Ba'zi hollarda aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi mehr-muhabbat va taqdir rishtalari uzildi, ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan nasab va qarindoshlik huquqlari esa og'ir yukka aylandi. So'fiylik zamonaviy jamiyatda mavjudligimizning buzilgan jihatlarini tuzatishga qaratilgan. U insoniyatga foyda keltirishni, uning mavjudligini yaxshilashni, uni oxiratdan ogohlantirishni, Yaratuvchisiga qaytishini eslatishni va shaxslar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishni maqsad qilgan. Odina Muhammad Xorazmiy ta'limotining zamonaviy yoshlarning ma'naviy, ilmiy va axloqiy jihatdan yaxlit rivojlanishidagi ahamiyati beqiyosdir.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, Odina Muhammad Xorazmiy ta'limoti insoniyatni "o'zini tanish orqali Yaratuvchini tanish"ga undaydi. Bu esa ichki va tashqi barqarorlikning poydevori bo'lib xizmat qiladigan eng qadimgi falsafiy tafakkur tarixidagi asosiy g'oya hisoblanadi. Odina Eshonning ta'limoti va uning ijtimoiy-axloqiy ahamiyati bugungi globallashuv sharoitida jamiyat hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillar — ma'naviyatsizlik, diniy ekstremizm, g'iyohvandlik, zo'ravonlik, axloqiy qadriyatlarga bepisandlik, iste'molchilik kayfiyati, internet va axborot xurujlarining oldini olish hamda ularga qarshi turish immunitetini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2022. B. 4–5.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: Adolat nashriyoti, 2023. B. 7.
3. Homidiy H., Hasaniy M. Assalam. Mashriqzamin – hikmat bo'stoni. Toshkent: Sharq nashriyoti, 1997. B. 89.
4. Yunusova G. Abdulqodir Giloniy ma'naviy merosida inson mohiyatining falsafiy tahlili: falsafa fanlari doktori (DSc) diss. avtoref. Samarqand, 2019. B. 21–22.